

V.

Liberale Unie.

De **Verkiezingsleuze** der Liberale Unie is in de buitengewone algemeene vergadering (27 en 28 Febr. 1909 te Amsterdam gehouden) aldus geformuleerd :

„Bij de aanstaande Juniverkiezingen zal de Liberale Unie, met handhaving van de vrijzinnige beginselen in het program van actie voor 1905 neergelegd, vóór alles krachtig propaganda maken voor **Algemeen Kiesrecht** na voorafgaande grondwetsherziening en voor eene sociale hervorming, bij voorkeur in de richting van **Staatspensioneering**, om tegemoet te komen in de nooden van die medeburgers, wien het niet gelukt is, als zij oud geworden zijn in eigen levensonderhoud te voorzien.”

Ter toelichting deelde het Hoofdbestuur in zijn schrijven van 13 Januari 1909 het volgende mee :

Het „Hervormingsprogram”, in 1896 tot stand gekomen en in 1901 op enkele punten gewijzigd, eischt herziening. Wel is waar geeft dit program nog altijd met juistheid de richting aan waarin de Liberale Unie zich beweegt, maar enkele paragrafen eischen nadere

omschrijving of aanvulling — men denke in de eerste plaats aan de kiesrechtparagraaf — en andere kunnen niet ongewijzigd behouden blijven, omdat verschillende belangrijke hervormingen, daarin als wenschelijk of noodig aangewezen, intusschen reeds tot stand zijn gekomen. Is om de aangegeven redenen herziening noodig, daartoe mag niet worden overgegaan zonder grondige voorbereiding met medewerking van onze afdelingen. Het schijnt het meest gewenscht, die voorbereiding op te dragen aan eene Commissie, waarvan de meerderheid der leden wordt gekozen buiten het Hoofdbestuur.

Uw Hoofdbestuur doet daartoe het voorstel.

Het „Hervormingsprogram” is te uitgebreid en zal wel altijd te uitgebreid blijven om te kunnen dienen als actieprogram voor bepaalde verkiezingen. Bij verkiezingen behoort op den voorgrond te worden gesteld niet alles wat wenschelijk is, maar alleen datgene wat als meest noodzakelijk en het meest urgent naar voren dient te worden geschoven. Uw Hoofdbestuur is van meening, dat beperking in deze in hooge mate gewenscht is en door de omstandigheden wordt geboden.

In hooge mate gewenscht, omdat bij een uitvoerig program de aandacht van de hoofdpunten wordt afgeleid.

Door de omstandigheden geboden, omdat men, door de ervaring geleerd, wantrouwig is geworden met betrekking tot lange verkiezingsprograms, die meer in uitzicht stellen dan redelijkerwijze in eene periode van vier jaren kan worden bereikt.

Dit vooropstellende, is uw Hoofdbestuur na ernstige

overweging tot de conclusie gekomen, dat ditmaal slechts twee hoofdpunten, waarvan de overwegende belangrijkheid in onzen kring algemeen wordt erkend, behooren te worden genoemd, en wel: algemeen kiesrecht en voorziening voor den ouden dag.

Een verkiezingsprogram is uit den aard der zaak geheel iets anders dan een regeeringsprogram, kan en mag daarop zelfs niet gelijken. Bij een regeeringsprogram is men gewoon aan te geven wat elk van de negen ministers op zijn werkplan heeft staan. Eene Unie als de onze daarentegen heeft, met het oog op een program voor bepaalde verkiezingen, genoeg gedaan, als zij in korte trekken aangeeft, wat *vóór alles* van de te kiezen volksvertegenwoordiging en van de regeering, die na de verkiezingen aan het bewind zal zijn, mag worden verwacht en verlangd.

Mocht het in de volgende vierjarige periode den wetgever gelukken de door ons op den voorgrond gestelde twee groote hervormingen, die veel arbeid en veel tijd zullen vorderen, tot stand te brengen, dan zou hij op den dank van het geheele volk aanspraak kunnen maken, wat natuurlijk niet wegneemt, dat de Liberale Unie — ons algemeen Hervormingsprogram bewijst het reeds — veel meer wenscht en ook verwacht.

Wij ontkennen geenszins, dat ook — om slechts eenige voorbeelden te noemen — herziening der armenwet, beperking van den arbeidsduur, uitbreiding van het terrein der reeds bestaande verplichte verzekering, verhooging van het peil van het onderwijs in zijn verschillende vertakkingen met voldoende vakonderwijs, verbetering van de volksgezondheid, her-

vorming van ons rechtswezen, verzekering van den rechtstoestand der ambtenaren, hervormingen op landbouwgebied, versterking der financiën, waarbij het beginsel van draagkracht op den voorgrond staat en protectie wordt vermeden, tegemoetkoming in den financiëleen nood der gemeenten, en evenzeer het defensievraagstuk, alle onderwerpen zijn van groot gewicht en algemeen belang. Maar zoo men die alle op ons verkiezingsprogram plaatste, zou men ons met recht verwijten, dat wij niet de vereischte soberheid betrachten en meer verlangen dan in een vierjarige periode kan worden verwezenlijkt. En indien wij een keuze deden, naast de twee groote hervormingen nog enkele andere opnamen, zoo zouden wij geen afdoend antwoord weten te geven op de vraag, waarom wij aan het eene boven het andere de voorkeur hebben gegeven. Vast zijn wij overtuigd — en ziehier de beteekenis van ons kort program, dat wij u ter goedkeuring voorleggen — dat in onzen kring — en zeker in onzen kring niet alleen — de teleurstelling algemeen en groot zou zijn, indien er een Ministerie kwam, dat wel is waar meerdere van de boven aangegeven vraagstukken tot eene bevredigende oplossing wist te brengen, maar onder de bestaande omstandigheden zich onthield van kiesrechthervorming en van voorziening in de nooden van den ouden dag.

Dat het bezwaarlijk zal zijn groote, ingrijpende hervormingen tot stand te brengen, zoolang de werkwijze van de Tweede Kamer niet zal zijn veranderd, en zoolang de partijen van rechts meer heil zien in het op den voorgrond stellen van de bekende antithese

dan van sociale en andere hervormingen, erkennen wij ten volle. Maar wat het eerste punt betreft, mag men verwachten, dat, zoo het gelukt eene Tweede Kamer te verkrijgen, waarvan de meerderheid door-drongen is van het besef dat de hervormingen die wij vóór alles noodzakelijk én gewenscht achten, reeds veel te lang op oplossing wachten, dat dan ook die Kamer niet in gebreke zal blijven als eerste punt de herziening van het Reglement van Orde te bevorderen. En wat het tweede punt betreft, — wij van onzen kant kunnen daartegen vooralsnog niets anders doen dan 1e alles te vermijden wat aan die noodlottige scheiding nieuw voedsel zou kunnen geven, 2e het telkens en telkens uit te spreken, dat op staatkundig gebied het geloof de scheidslijn niet mag zijn.

Nog een enkel woord tot toelichting der gekozen formules.

„Algemeen kiesrecht na voorafgaande grondwetsherziening.” Dat grondwetsherziening moet voorafgaan, behoeft geen betoog meer. Wel wordt beweerd, dat algemeen kiesrecht mogelijk is ook onder de bestaande grondwettelijke bepalingen, maar eene regeering, die zich daaraan zou wagen, zou in die mate te strijden hebben tegen grondwettige bezwaren, opgeworpen ook door voorstanders van algemeen kiesrecht, dat zij niet de minste kans zou hebben in hare poging te slagen.

In ons kort program een nadere omschrijving te geven van „algemeen kiesrecht”, schijnt in dit stadium overbodig. De Liberale Unie heeft door hare beslissing in de vergadering van 8 Februari 1908 het bewijs geleverd, dat zij wel uitsluitingen wenscht, maar alleen

uitsluitingen, die eene eerlijke toepassing van het algemeen kiesrecht niet in den weg staan. Wel is in onze afdeelingen gebleken van verschil van gevoelen over enkele der door de meerderheid aangenomen conclusiën, maar dit verschil behoeft bij de verkiezingen niet op den voorgrond te treden, omdat bij gemis aan eenstemmigheid over enkele onderdeelen, het toch tevens gebleken is, dat er geene afgevaardigden, geene afdeelingen waren, die meerdere uitsluitingen wenschten dan in het bekende rapport van de heeren De Kanter, Rink en Patijn zijn aangegeven. En dat ook zij, die zich geheel op het standpunt stellen van dat rapport het recht hebben zich voorstanders van algemeen kiesrecht te noemen, zal wel niemand betwisten.

Over het kiesrecht voor vrouwen — het is op de laatste, bovengenoemde vergadering van de Liberale Unie duidelijk aan het licht gekomen — bestaat in onzen kring nog niet de zoozeer gewenschte eenstemmigheid, maar toch is men het er algemeen over eens dat de uitsluiting van de vrouw niet mag worden gehandhaafd.

„Een sociale hervorming om te gemoet te komen in nooden van die medeburgers, wien het niet gelukt is als zij oud geworden zijn in eigen levensonderhoud te voorzien”. — Met opzet is hier een ruimere omschrijving gegeven dan gelegen was in de vroeger gebezigde uitdrukking van verplichte verzekering. Eene ruimere omschrijving is noodig, omdat in het stadium, waarin deze zaak zich thans bevindt, het verkeerd zou zijn zich, met uitsluiting van alle andere systemen, vast te klampen aan het denkbeeld van verzekering met premiebetaling, — aan eene regeling waardoor alleen

de loonarbeiders als zoodanig worden gebaat. Zelfs de tegenwoordige regeering, die bij de schriftelijke gedachtenwisseling over de begrooting van 1909, zich nog geheel plaatste op het standpunt, dat behoudens de noodige afwijkingen het Duitsche stelsel behoort te worden gevolgd, heeft bij de mondelinge gedachtenwisseling onderzoek naar het Engelsche en het Deensche stelsel toegezegd.

Waar hier te lande opvolgende regeeringen reeds zoovele jaren bezig zijn met het ontwerpen van een verzekeringsstelsel, zonder dat de zaak nog iets verder is gevorderd dan acht jaren geleden, — en waar in Engeland in enkele maanden voor de ouden van dagen eene voorziening is tot stand gebracht, die door alle kringen der bevolking met instemming is begroet en door alle partijen als een voorloopig bevredigende oplossing van het zoo moeilijke vraagstuk is aanvaard, — daar is het niet te verwonderen dat allengs door meerderen twijfel wordt geopperd, of wij, Nederlanders, door uitsluitend heil te zoeken in de verplichte verzekering — zij het dan ook met financiële steun van den Staat — wel op den goeden weg zijn. Daarom zouden wij echter nog niet durven beweren, dat elke regeling, die niet ligt in de lijn van het Engelsche of het Deensche stelsel, per se te veroordeelen is. Hoofdzaak is dat er voorzien wordt in de nooden van den ouden dag. Die voorziening wordt van jaar tot jaar meer dringend noodig, en is reeds bij meer dan ééne verkiezing door alle partijen in uitzicht gesteld zonder dat de gedane toezegging in vervulling kwam. Dit wekt terecht ontevredenheid en wantrouwen. Op welke wijze die voorziening zal

plaats vinden is zeker geen onverschillige zaak, maar ook hier kunnen meerdere wegen tot hetzelfde doel leiden. Op spoedige voorziening moet krachtig worden aangedrongen, maar de wijze waarop, moet voor alles in de Kabinetten der Regeering en in de Volksvertegenwoordiging worden beslist. Natuurlijk moet als eisch worden gesteld, dat de komende regeling, op welken stam ook geënt, de rechten van de ouden van dagen voldoende verzekert. Maar is aan dien eisch voldaan dan zou, waar de nood zóó groot is, het onverantwoordelijk zijn een voorstel tot herziening af te wijzen, alleen omdat een ander stelsel de voorkeur zou verdienen. Hier geldt voor alles : die spoedig helpt, helpt dubbel.

Motie door het Hoofdbestuur der Liberale Unie voorgesteld in zake het Kiesrecht voor de 2de Kamer, en door de Algemeene Vergadering op 8 Februari 1908 te Amsterdam gehouden met algemeene stemmen aangenomen.

De Liberale Unie in hare Jaarlijksche Algemeene Vergadering op 8 Februari 1908 bijeengekomen in het gebouw „De Eensgezindheid”

van oordeel :

1o. dat definitieve oplossing van het Kiesrechtvraagstuk in Nederland evenals in de omliggende landen niet mogelijk is zonder aanvaarding van het stelsel van Algemeen Kiesrecht met wettelijke uitsluitingen ;

2o. dat het thans bestaande Kiesrecht voor

de 2de Kamer behoort te worden vervangen door eene regeling, waarbij op de Kiezerslijsten worden gebracht :

a. alle mannelijke Nederlanders, die ingezet en den leeftijd van 23 jaren hebben bereikt, voor zoover zij niet door de Wet van het stemrecht zijn uitgesloten ;

b. alle vrouwelijke ongehuwde Nederlanders, die ingezet en den leeftijd van 25 jaren hebben bereikt, voor zoover zij niet door de Wet van het stemrecht zijn uitgesloten ;

3o. dat door de wet van het kiesrecht behooren te worden uitgesloten :

a. zij, die tot de doorlopend bedeeden behooren ;

b. zij, die bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak, de beschikking of het beheer over hun goederen hebben verloren ;

c. zij, die bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak, ter zake van het plegen van een strafbaar feit, ontoerekenbaar zijn verklaard ;

d. zij, die als krankzinnigen of idioten in een gesticht verpleegd worden ;

e. zij, die bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak tot gevangenisstraf van ten minste één jaar zijn veroordeeld ;

f. zij, die bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak veroordeeld zijn wegens landlooperij of bedelarij ;

g. zij, die bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak zijn veroordeeld wegens eene der overtredingen, genoemd in artt. 426 en 453 van

het Wetboek van Strafrecht, bij herhaling begaan (dronkenschap);

h. zij, die bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak van hun kiesrecht zijn ontzet;

40. dat in de uitoefening van het Kiesrecht behooren te worden geschorst de kiezers, die krachtens de Wet van hunne vrijheid zijn beroofd zooals gevangenen, gegijzelden, verpleegden in Rijks-werkinrichtingen en verpleegden in krankzinnigengestichten;

50. dat met de invoering van het Algemeen Kiesrecht behoort gepaard te gaan, invoering van Stemplicht en van Evenredige Vertegenwoordiging (het laatste in dien zin, dat het Rijk in eenige groote districten wordt verdeeld en aan het stelsel van groepenvertegenwoordiging boven dat van persoonlijke vertegenwoordiging de voorkeur wordt gegeven).

noodigt het Hoofdbestuur uit, : voor eene Kiesrechtregeling als boven aangegeven krachtig propaganda te maken.

Omtrent het **Vrouwenkiesrecht** schreef het Hoofdbestuur aan de aangesloten kiesverenigingen ter voorbereiding van de hier bedoelde motie :

Ten slotte het vrouwenkiesrecht. Op dit punt heeft het zoo voortreffelijk rapport der Commissie¹⁾ uw

¹⁾ Bedoeld wordt het Kiesrecht-rapport, in 1903 uitgebracht door de heeren De Kanter, Rink en Patijn, in de Algemeene Vergadering van de Liberale Unie. Dit rapport „*Het Kiesrecht-vraagstuk*” [302 pag.] is in den handel. Uitgever: W. J. Thieme & Cie. te Zutphen.

Hoofdbestuur niet geheel kunnen bevredigen. Op bladz. 88 vindt men een vrij uitvoerig betoog om aan te toonen, dat het bezwaarlijk aangaat de stelling, dat 'slands zaken alleen den mannen aangaan te handhaven, en dat in den laatsten tijd het belang, hetwelk de vrouwen bij het bestuur en de leiding van 'slands zaken hebben, grooter is geworden. Desniettemin komt de Commissie tot de conclusie, dat het vooral op grond van practische en technische bezwaren, toch maar de voorkeur verdient, alle vrouwen voorloopig nog van het kiesrecht uit te sluiten. Zij wenscht wel, dat de wetgever door wijziging der Grondwet de bevoegdheid zal krijgen aan vrouwen het kiesrecht toe te kennen, maar acht het beter, dat hij vooralsnog van die bevoegdheid geen gebruik maakt.

Met dit standpunt kunnen wij ons niet vereenigen. Alleen die uitsluitingen zijn gerechtvaardigd, die gevorderd worden door het algemeen belang, en het wil ons voorkomen, dat het in strijd met het algemeen belang zou zijn, nog langer alle vrouwen uit te sluiten. Op den voorgrond stellen wij, dat de volksvertegenwoordiging zooveel mogelijk de getrouwe afspiegeling behoort te zijn van alle verschillende belangen en behoeften, van alle beginselen en denkbeelden, die onder het volk leven. Natuurlijk kan dit ideaal nooit geheel bereikt worden, maar wij meenen, dat men van dit ideaal toch te ver verwijderd zal blijven, zoolang men alle vrouwen van de stembus weert.

Daartoe mag men o. i. niet besluiten, alleen uit overweging, dat het aantal vrouwen, hetwelk zich met de publieke zaak bemoeit, nog betrekkelijk gering is en dat de meeste vrouwen zelve het kiesrecht niet verlangen.

Misschien zou, als daarover een stemming kon plaats vinden, wel blijken dat de groote meerderheid der vrouwen, al hebben zij zich tot nu toe niet laten hooren, het kiesrecht wel wenschen, maar bovendien ook aan de mannen wien men het kiesrecht geeft, wordt niet gevraagd of dit al of niet naar hun wensch is. In Finland was ook geen stemrechtbeweging onder de vrouwen, maar toen de Finsche vrouwen op de kiezerslijst werden gebracht, toonden zij dit zeer op prijs te stellen, terwijl men, afgaande op de thuisblijvers in Nederland, allicht tot de conclusie zou komen, dat zeer vele mannen liever niet op de lijst zouden staan.

En wat de belangstelling voor de publieke zaak betreft — is die belangstelling in den laatsten tijd niet belangrijk toegenomen? Naast twee nationale vereenigingen, die zich speciaal ten doel stellen propaganda te maken voor vrouwenkiesrecht, zijn er tal van vrouwen-vereenigingen voor speciale doeleinden. Congressen en tentoonstellingen worden door vrouwen georganiseerd. Het aantal bedrijven, waar de vrouw naast den man optreedt, wordt steeds grooter. Aan het vakvereenigingsleven nemen zij deel. Op stoffelijk en zedelijk gebied vermeerdert haar aandeel in de algemeene werkzaamheid van jaar tot jaar.

Dat zeer vele vrouwen zich niet aangetrokken voelen tot politiek is waar. Dat hebben zij trouwens met tal van mannen gemeen. Maar voorzoover die mindere ingenomenheid zich uit in niet-bemoeiing met de publieke zaak, bedenke men wel, dat de mannen tot nu toe stelselmatig de vrouwen van actieve deelneming aan het publieke leven hebben verwijderd gehouden.

en de zwakkere sexe zelfs grondwettig van het kiesrecht hebben uitgesloten. Hoe geheel anders zal de toestand worden, als ook voor haar de deur van het stemlokaal ontsloten wordt? Zal ook voor de vrouw het stembiljet niet opvoedend werken?

Bovendien zijn wij vast overtuigd, dat het ethische element in de politiek meer tot zijn recht zal komen, als ook de vrouw wordt toegelaten. Wat de Commissie daarover schrijft op bladz. 88 van haar rapport, onderschrijven wij ten volle.

Met dit alles is echter niet gezegd, dat alle vrouwen, die niet vallen onder een der bovengenoemde uitsluitingen, op de kiezerslijst moeten worden gebracht. De wenschelijkheid om verschil te maken tusschen gehuwde en ongehuwde vrouwen treedt hier in de eerste plaats op den voorgrond. Ook aan de Commissie is dit verschil niet ontgaan, want zij schrijft: „Waar de man in het openbare leven optreedt, kan hij geacht worden tevens het gezin te vertegenwoordigen. Al zijn er uitzonderingen, dit mag toch als regel worden aangenomen. Geef nu aan de gehuwde vrouw de kiesbevoegdheid, dan zal dit zeer licht leiden tot één van tweeën: of dat het kiesrecht door haar wordt uitgeoefend op de wijze, zooals haar echtgenoot dat wenscht, zoodat van eene zelfstandige, bewuste uitoefening van het recht door de vrouw geen sprake zou zijn, of dat de politiek een gevaar wordt voor de eenheid van het gezin.”

De nadruk moet o. i. gelegd worden op de eerste drie regels van dit citaat. Allicht zou het even dikwijls voorkomen, dat de man stemde naar den wensch der vrouw, alsdat de vrouw stemde naar den wensch

van den man — de vrouwelijke zwakheid is in dit opzicht wel wat legendarisch — maar dergelijke onderstellingen mogen toch niet den doorslag geven. Hoofdzak is dat de man niet alleen zichzelf, maar zijn gezin vertegenwoordigt op elk gebied. En daarom kan men niet zeggen, dat de vertegenwoordiging niet kan zijn de afspiegeling van de verschillende behoeften en belangen, zoolang de gehuwde vrouw geen kiesrecht heeft. Dit wordt vrij algemeen gevoeld en vandaar dan ook, dat slechts bij uitzondering op kiesrecht voor de gehuwde vrouwen wordt aangedrongen. Van de overgrootste meerderheid der gehuwde vrouwen blijft de aandacht bepaald tot de belangen van het gezinsleven.

Blijven de ongehuwde vrouwen. Er is ongetwijfeld veel te zeggen voor een meer beperkt kiesrecht voor de vrouwen dan voor de mannen. Het vrouwenkiesrecht zal nog een geheel nieuw instituut in onze staatsinstellingen zijn. Aan de mannen heeft men ook niet op eens in de grootst mogelijke uitgebreidheid het kiesrecht verleend, maar trapsgewijze voor meerderen de kiesdeur ontsloten. Men kan niet zeggen, dat de vrouwen in het algemeen reeds denzelfden ontwikkelingsgang hebben doorgemaakt als de mannen. Ging men echter voor vrouwenkiesrecht de belasting-census, het capaciteitenstelsel of een soortgelijk kenteken invoeren, men zou zonder twijfel dezelfde lijdensperiode doormaken, waaronder Nederland inzake het mannen-kiesrecht nog steeds zucht. Wel is het rationeel om voor de kiesgerechtigde vrouwen een hooger leeftijds aan te nemen. Wenscht Uw Hoofdbestuur met de Unie-commissie alle mannen uit te

sluiten, die nog niet den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt, met betrekking tot de ongehuwde vrouw komt het ons wenschelijk voor, dat de leeftijd voorloopig op 30 jaar wordt gesteld. Deze voor alle rangen en standen gelijke beperking is daarom rationeel, omdat er onder de vrouwen op jeugdigen leeftijd al heel weinige zijn, die zich met de publieke zaak bemoeien, en omdat bij de onzekerheid, hoe het vrouwenkiesrecht in Nederland zal werken, een eenigszins geleidelijke invoering van het kiesrecht de voorkeur verdient.

Het Hoofdbestuur der Liberale Unie is aldus samengesteld :

Mr. H. Goeman Borgesius, Voorzitter, Den Haag.

K. Eland, Den Haag.

Prof. Mr. G. A. van Hamel, Amsterdam.

D. J. van Houten, Weesp.

D. de Klerk, Rotterdam.

W. P. Kops, Penningmeester, Amsterdam.

Mr. P. Rink, Den Haag.

Dr. W. P. Ruysch, Den Haag.

Mr. H. Smeenge, Amsterdam.

I. IJssel de Schepper, Gouda.

J. Zijp Kzn.

A. Roodhuyzen, Secretaris, Wattstr. 20, den Haag.
